

Aguna: Israel Air Force  
Oct. 10, 1999

1) Agunos in the Israeli Air Force

הדרום תשרי תשל"ו כרך 42

## לבעית העגונות

קונטרס הדן בבעיותיהן המיוחדות של נשי גבורינו קדושינו אנשי צוות אויר שנפלו על קידוש השם בהגנת העם והארץ

מ א ת

הרב אברהם צבי הלוי רבינוביץ  
הרב של חיל האויר

היות וכתוצאה ממלחמת יום הכיפורים רבו הבעיות, נדמה שיש צורך להציג את צדדי הבעיה המיוחדת הזאת לפני מרבנן ורבנן גדולי הזמן היושבים על מדין אשר יצטרכו לתת את דעתם דעת תורה על הגדון. לא באתי כאן לפסוק הלכה, אולם לדעתי יש להכיר במציאות המיוחדת של חיל אויר מודרני המציגה את הבעיה באור שלא ידענו עד כה. יש צורך להביא תיאור עובדתי של הבעיה על הקיפה ועל גוניה

בעיות נשות אנשי צוות אויר היא מיוחדת במינה וכל כולה חדשה. לפי מיטב ידיעותי טרם דנו בהרחבה בנושא זה בספרות ההלכה המקצועית באופן מקיף. נכון הוא שבעבר דנה הרבנות הצבאית הראשית בבעיות עיגון מסוככות אלו ורב חלקו של האי גברא רבא מו"ר הרב הראשי לישראל הג' רבי שלמה גורן שליט"א בפתרון הבעיות שעלו לדאבוננו על הפרק בשנים עברו.

רבא ובין רב חייא בר אבין (יבמות קטו, א), ודאי שללא סימן מובהק אין לומר היינו האי שאבד.

3. מטוס נפגע בשטח האויב, לא נראתה נטישה. כאשר אחרי זמן מצליחים להגיע למקום נמצאים רק שרידי גופה, או שרידי סרבל או עדויות נסיבתיות אחרות. ה"ה לגבי מטוס שנפגע בשטח שלנו.

4. מטוס נפגע מעל לשטח אויב, נראתה נטישה ועקבות הטייס נעלמו.

5. מטוס נפגע מעל לים, נראתה נטישה — נעלמו עקבות הטייס.

6. מטוס כנס לים, לא נראתה נטישה ואין עקבות לטייס.

ישנם כמובן הרכבים שונים של ששת התיאורים הללו, אולם אין צורך להציגם בשלב זה. ישנם גם שני מקרים נוספים שנעמוד עליהם באופן מיוחד:

1. כאשר נמצא מטוס מרוסק, אולם אין בסביבה שרידי גופה, רק נמצאו אבי"ז וסימני היכר משניים של הטייס.
2. בעיות המסוקים שם נמצאים מספר אנשי צוות.

#### ידיעות כלליות נחוצות

1. ידועה בודאות מוחלטת בכל מקרה ומקרה זהותו של הטייס בעת המקרה, כי קיימות עדויות של צוותי הקרקע השונים לגבי קישורו במטוס, חתימת הטייס בספר המטוס לפני המראה, ועוד.

2. כאשר מתגלים שברי מטוס ניתן לדא באופן מוחלט שאכן זהו המטוס בו המריא טייס פלוני. זיהוי זה נעשה על ידי מספרים חרוטים בחלקים שונים של כל מטוס באופן בלעדי.

זיהוי דומה לזה קיבל הרב הראשי ליש"ר ראל הרב הרצוג זצ"ל הלכה למעשה כאשר החליט זיהויה של מכונית על פי שברי

השונים בכדי להקל על הנתבעים לפסוק הלכה למעשה בשאלה זאת שהיא שאלת נפשות ממש.

לא נמנעתי מלחקור גם את הצדדים ההלכתיים השונים הנוגעים להלכה כראבת זו, ואם כי אני מכיר בדלות ערכי בהכרעת שאלות העומדות ברום עולמם של גדולי ישראל, תורה היא וללמוד אני צריך. וכו"ו נתי להציע כיוונים הלכתיים בלבד, כאשר עצם ההכרעה תיעשה על ידי גדולינו שקטנם עבה ממתני.

יה"ר ואימא מילתא דתתקבל. אם בהצגת הבעיה אתרום משהו לפתרונה, יהא בזה שכרי על עמלי, כ"ר.

א.

חשון-כסלו תשל"ד

להלן תיאורים עובדתיים של הבעיה העומדת לפנינו, התיאורים לקוחים מן המציאות וכל תיאור מציג בעיה הלכתית עובדתית.

הבעיות העולות מן התיאורים הם:  
א. קביעת המות, ב. זיהוי הגופה עם השלכות לגבי א. עיגון, ב. חליצה, ג. אבי"ז לות.

1. מטוס מתפוצץ בשטח שלנו. הגופה פזורה, כתוצאה מההתרסקות, על שטח די נרחב ולא נותר חלק ממנה שניתן לזיהוי על פי כללי המשנה "אין מעידין אלא על פרצוף הפנים וכו"ו. לרוב אין גם להיעזר בשיטת רבנו תם הידועה אף לצי"ר רוף לשאר אומדנות והוכחות כדעת החלקת מחוקק סימן יז אות מו.

2. מטוס נכנס לקרקע, נשרף, נותרה רק גופה חרוכה, לא שלמה. לגבי עזרה משיטת רבנו תם ראה הערה לתיאור הקור"ד. במקרים אלו אין בדרך כלל סימנים מובהקים בגופה החרוכה, ואף אם נפסוק כדעת החולקים על הרא"ש במחלוקת בין

אשה סמכו חז"ל עליה כי אשה דייקא ומינסבא, כל שכן במקרים אלו שמדקדקים באופן היעיל ביותר ושוקדים על מלאכת הקודש לגלות ולצרף כל פרט ופרט. ומי שמכיר את עבודת הקודש של הרבנות הצבאית בתחום זה, עבודה שנעשית במסירות נפש ובדבקות ממש, יודע עד היכן הדברים מגיעים.

וכבר העיר הרה"ג רבי צבי מייזעלס בקונטרס העגונה שלו אות זו, שאמצעים של מוסדות וכדומה לחיפוש הם הרבה יותר מן החיפוש של יחיד. ועוד יש לצרף את דעתו של ר' שלמה קלוגר בתשובה. האלף לך שלמה סימן ק, האומר "מה דבמלחמה חיישינן לבדדמי היינו רק אם אומר סתם מת או נהרג, אבל אם אומר שראה מיתתו במה נהרג אין לחוש לבדדמי".

היות וקונטרס זה מיועד להציע את דרכי ההיתר למקרים אלו באופן כולל, נציג את צדדי ההיתר לגבי כל בעיה הלכתית המתעוררת, בנפרד. יישום הכללים שנדון עליהם כאן ייעשה במיוחד לגבי כל מקרה ומקרה בהתאם לנסיבות המיוחדות של המקרה.

ברור הוא שאין לבסס היתר אלא על צירופים רבים, כמובא וכמבואר בספרות השו"ת העניפה הדנה בבעיות עיגון, ולמרות שכן הוא, מתברר לאחר העיון שקיים מנחים אחדים ומשותפים מונחים ביסוד כל הבעיות כולן, כך שכאשר נבחר את היסודות הללו יישומן יעשה בנקל.

## ב.

### אומדנא

גדר האומדנא בנידון שלנו הוא להוכיח על ידו עצם קיומו של מציאות מסוימת. החלקת מחוקק סימן יז אות לג כותב: אם יש בלאו הכי ראיות ואומדנות שמת,

השלד והגלגלים (ראה שו"ת היכל יצחק ח"ב סימן ח).

3. גם כאשר אין שברי המטוס מתגלים, ידוע בדאות שמטוס עם טייס פלוני הלך לאיבוד, וזה הודות לבקרה המתמדת על תנועת המטוסים לא רק בעת המראה אלא בכל משך הטיסה. הבקרה נעשית באמצעות קשר אלחוט.

4. בנוסף לקשר אלחוט עם הבקור קיים קשר אלחוט עם יתר טייסי המבנה עד לרגע הנטישה או הפגיעה.

5. על פי רוב קיימת עדות ראית טייסי המבנה על האירוע עצמו.

6. נטישת מטוס מודרני על ידי פעולה קלה המפליטה את כסא הטייס יחד עם הטייס, ורק אח"כ נפרד הטייס מן הכסא וצונח באופן חפשי עם מצנחתו ואבזריו כגון סירת הצלה וכדומה.

7. גם כאשר הטייס נפגע יתכן ועדיין הוא מסוגל להפליט את עצמו.

8. קורה גם שהטייס נפגע כתוצאה מהפליטה לא מוצלחת כך שעובדת נטישתו איננה הוכחה הותכת שאכן חי בעת הצניחה, וודאי כאשר נפגע לפני פעולת ההפליטה העצמית, כי אז הסיכון להפלה לא מוצלחת גובר.

9. דבר חשוב ביותר לגבי האפשרות שאחרי הפליטה אכן חי הייס טמון בעובדה שלכל טייס מכשיר קשר קטן שבאמצעותו אם הצליח להגיע לקרקע, או לים, ואף כאשר הוא פצוע, יכול להתקשר עם מטוסי המבנה. חוסר הקמת קשר זה מהווה אומדנא חזקה מאד להיותו מת.

אין בכל השאלה שלנו החשש של "בדדמי", כי לא האשה חוקרת את גוף העובדה, אלא גורמים אובייקטיביים. א. מצד הרבנית הצבאית, ב. מומחים, טכניים ורפואיים מצד חיל האוויר, ואג" בעדות

חזקות היכא שמבורר וידוע לנו היטב נסיבות המקרה. ועיין בקונטרס העגונות סי' רכו מתשובה ר"א ממיץ שהתיר אשתו של ר"א מודינא שנטבע בספינה ולא בא שום עדות, אך מחמת סברות ואומדנות התיירה — ואם כי ברור שיש להבדיל בין היתר לבעל להינשא, שבכל מקרה אינו עובר אלא על חדר"ג ובין להתיר אשה לשוק, עובדה היא שגדולי הפוסקים סומכים על אומדנות לכתחילה (מתוך הסתייגויות ומגבלות מסויימות) במקרה של עיגון, ואטו כי רוכלא ניוזיל ונימני.

### פעולת האומדנא

מדעת החלקת מחוקק והגר"א (הובאו לעיל) שמים שאין להם סוף הוא מעין היתר של אומדנא ואסורה לכתחילה להינשא, אנו למדים שהאומדנא מסלק את האיסור דאורייתא ונשאר רק איסור דרבנן, ובאיסור דרבנן זה יש לדון ע"י צירופים שונים שנעמוד עליהם בהמשך.

מאידך גיסא דעת הרבה פוסקים שאם היא כבר יצאה מאיסור דאורייתא (כגון שנפל לים רחוק משפת הים) — תשובות ר"ע איגר סי' קט; או אדם שחי בשלום עם אשתו ונעלם זמן רב — עיין נוב"י תנינא ס"ס נב) מהגי האומדנא להתירה לכתחילה.

גם לדעת הפוסקים (עין יצחק סימן ב ענף א אות ב) שהיתר תרי רובי תקיף רק כאשר אין איסור דאורייתא, תרי רובי אחרי אומדנא יספיקו להתירה. לדעת אלו הסוברים שאומדנא כרוב, רוב ואומדנא הוי תרי רובי, וכ"ש לדעת הבית יצחק שו"ת סי' פד שאומדנא עדיפה מרוב.

### האומדנות במקרים שלנו

האומדנא החזקה ביותר במקרה שלנו הוא היות וידוע מי הוא הטייס בעת הפג"י

ואפילו אין כאן עדות כלל, כל שהתירה חכם ונשאת על פיו ואיכא כאן אומדנא דמוכת דדומה למים שאין להם סוף, לא תצא, ולמעשה צריך להתיישב בזה (וכן הוא בב"ש שם אות ג).

ובביאור הגר"א אות סח כתב שהמקור הוא מטעם מים שאין להם סוף, שאם נשאת לא תצא משום אומדנא דמוכת שטבע, אלא דמחמירים לכתחילה.

והנה למרות שמשמעות החלקת מחוקק והגר"א היא שסומכים על אומדנות רק בדיעבד, בשו"ת משאת בנימין (הובא בב"ש אות מט) מתיר לפעמים לכתחילה על סמך אומדנות המוכיחות את אמיתת הדברים, ודאה בשו"ת דבר אליהו (מהגאון ר' אליהו קלאצקין) סי' סח שבאומדנא רבא סמכינן על האומדנא, ומה שלמסקנת הש"ס (סג"הדרין לו) גם בדיני ממונות לא אמדינן הוא דוקא שהעדים אסורים להעיד על ידי אומדנא, אבל הבית דין יכולים שפיר לשפוט ע"י אומדנא.

והענין מבואר יותר בשו"ת החתם סופר סי' צד, שכתב שלא הצריכה תורה עדות אלא במה שאין הבית דין יודע אלא על פי עדים, אבל דבר המכורר להם בלא האמנתם לעדים הוא כאלו הם ראו בעצמם, וכשם שאם ראו בעצמם עושים הדבר שלא מתורת עדות, ה"ה כל שלב בית דין יודעין בבירור על פי הענין שלא בתורת נאמנות העד יכולין לדון שלא על פי עדות, עיי"ש. ועיקר בשו"ת גאוני בתראי (סי' נד בתשובת הבי"ח) המבדיל בין מקרה שיתכן להביא עדות — אז לא אזלינן בתר אומדנא, ובין מקרה שאי אפשר להביא עדות כשרים שאז אזלינן בתר אומדנא, והבאנו להלן (בדיון על פסולי עדות) דעות אחדות נוספות מני רבות, שאכן למעשה דינן לכתחילה על פי אומדנות

דלא שכיחא שיירתא ולא הוחזק לן באתר דשריא איתתא לכו"ע. ומסיק הש"ש שמה שאנו זקוקים לסימן אמצעי הוא רק במקרה שאין ידוע שהלך בדרך הזה, אבל אם ידוע שהלך בדרך הזה, ואין שיירות מצור יות אפילו ליכא סימן כלל אמרינן אין ספק מוציא מידי ודאי.

ויעויין בתשובות הרי"ם תקנת עגונות סימן ז המביא גם כן את דעת המבי"ט והמהרי"ו והוסף לבאר: כיון שאחר לא נשמע שנאבד וקלא אית ליה לאבידת אדם, ונצטרך לומר שזה שנאבד הלך לו ולא נשמע ממנו ואחר נהרג בדרך זה ולא נשמע כל שנאבד אחר כאן, עכ"ל. ובסימן י שם הוא אומר: גם מה שכתב לדחות שהרבה הולכים שם — מה בכך כיון שא"י אחר שנאבד, עכ"ל.

ונראה שאפשר להוסיף סעד וראייה לסמוך על דעת המבי"ט בנידון דידן מדברי המחבר ובית שמואל בסימן יז סעיף יט. שם כותב המחבר: אבל אם אמר, אחד יצא עמנו מעיר פלוני ומת מחפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא תנשא אשתו, ועל זה כותב הבית שמואל את סב: משמע אפילו אינו מזכיר שמו כלל, מ"מ כשידוע שלא יצא שום אדם אלא זה מותרת. ונראה דהכל לפי הענין, אם העיר משומרת דא"א לצאת בלי ידיעה, וידוע דלא יצא שום אדם אלא זה מותרת, אבל אם אפשר לצאת בלי ידיעה אסורה, אא"כ מעידים שיצא א' מתושבי העיר הזאת, או מחפשים אם אינו חסר שום אדם אלא זה מותרת, עכ"ל.

מעשה בנידון דידן שהמריא טיים במטוס זה שנמצא, ואי אפשר לאתר להימצא במטוס אתו, והיות והוא יצא מיחידה צבאית שלכל הדעות אי אפשר לצאת משם ללא רשות, ובודאי לא לעלות על מטוס

עה. כאשר מתגלים שבכרי המטוס עלינו לומר שאכן הגופה שנמצאה בין שכריה היא היא של אותו טייס. גמ כאשר אין כל אפשרות לעמוד על זיהוי הגופה יצאנו על ידי כך מאיסור דאורייתא, כאשר קיימים סימנים נוספים וצירופים שונים יצאנו גם כן מידי איסור דרבנן.

בנידון זה יש לעיין בדעת המבי"ט סי' קלה, ולדעתנו אף אלו שחולקים על המבי"ט מטעמים שונים, יודו במקרה שלנו להיתר המבוסס על דעתו.

הנה בשב שמתתא ע"ז פ' יז, מביא המחבר תשובת המבי"ט סימן קלח וז"ל: אם נאבד יהודי בדרך שהלך ממקום פלוני למקום אחר ואח"כ באותו דרך נמצא הרוג, עיי"ש שהעלה דמן התורה תלינן שזה הוא הנאבד, ועדיפא ממים שאין להם סוף, עיי"ש, עכ"ל הש"ש.

ואחר שנושא ונתן בדבריו הוא מביא בפרק יט את דעתו להקל כדעת המבי"ט מטעם המובא בתשובות מהרי"ו סימן עט, דכיון שידוע כי זה ודאי היה שם באותו דרך ואחר ספק היה שמה באותו דרך, הו"ל ספק וודאי ואין ספק מוציא מידי ודאי.

והא דמעיר עליו ברווחא דשמעתתא (שם אות לו) מתשובת תמדת שלמה אה"ע סימן לח, דהנה משמע מדברי הש"ש דמתיר לגמרי אפילו מדרבנן, והמעין במהרי"ו עצמו שם כתב להדיא שלא התיר רק בהצטרפות סימנים בגופו ובכליו, עכ"ל, אינה טענה בנידון דידן, כי סימנים כאלו יש, וא"כ יוצא ההיתר ע"י הצטרפות דעת המבי"ט והמהרי"ו עם סימני מלכוד שים וכלים. מה גם לדעת החכם צבי סי' קלד (מובאת גם שם בש"ש) דהיכא דברי לן שהיה במקום פלוני יב"ש והוא אתרא

### לבעית העגונות

33

בו במקום בין אותם השברים דוקא. ובאמת אין נראה לומר שאחר הלך בדרך זו — בין שברי המטוס דוקא.

ואף כי יש לטעון כאן נמצא כאן היה, ועלינו לחשוש שמא הגופה שנמצאה היתה במקום הזה לפני פגיעת המטוס במקום, וכדעת הבית שמואל אות צא החולק על הב"ח בנמצאו עצמות בגוב אריות, א. רחוק הוא להניח שהמטוס נפל דוקא על גופה המונחת במקום (הרי זה כמו שמתמה הגמ' דלמא במקום נקב שחט). ב. אם היה באמת גופה שם במקום היא לא היתה מסורבלת ומסובכת בשברי המטוס כמו ההרוג הנמצא עתה, אלא מתחתיו. ג. יש כאן בודאי מקום לצירוף יתר הסימנים לזיהוי הגופה (ראה עוד להלן בדברינו) כדי להוכיח שאכן זוהי גופה חדשה, וגם הבית שמואל יודה.

יש לחזק את דעת המבי"ט במיוחד בגידון דידן מדעתו של בעל תשובות שיבת ציון סי' עט (הזבאה בפתחי תשובה אות קלה), שאם נמצא באותו מקום ממש הוי עכ"פ סימן אמצעי, עיי"ש בפתחי תשובה, והוי ממש כדעת הכ"מ בפט"ו מהלכות גזילה דין י' דמ"ה מקום הוי סימן מובהק, היינו היכא דידוע שלא נתגלגל כגון שמונח בצד הגדר".

ועיין בתשובות רבי שלמה קלוגר סימן צט, הסובר דאף להחולקים על המבי"ט "כאן עדיף כיון שנמצא במקומו ממש".

נוסף להאמור לעיל יש לעיין בשו"ת היכל יצחק סימן ח. העובדה שם היתה: שלשה סותרים יהודים... יצאו לדרכם לילה אחד במכונית מושכרת, כהרגלם מתמיד לצאת במכונית בתחילת השבוע ולחזור ערב שבת. מאז נעלמו עקבותיהם. בדרך שבה נסעו קרה באותו לילה אסון למכונית שנפלה לתוך נהר. המכונית נהרסה לגמרי ונשטפה על ידי גלי הנהר

ללא רשות מיוחדת, וידוע שרק אדם זה חסר מהיחידה אשתו ודאי שמותרת.

אח"כ ראיתי בתשובות עורת כהן סימן כט שגם הוא מביא דעת הב"ש לגבי אדם שנעלם מספינה בלב ים, ואומר: «ספינה מהלכת בלב ים הרי היא משומרת יותר מכל מדינה משומרת, וכיון שהבדיקה מועלת הרי נפילת בית הוא דבר בטוח ואין זה בכלל אומדנא כלל אלא בכלל ידיעה ברורה». והאריך להוכיח ש"אומדנא כזאת, שא"א בשום אופן להיות באופן אחר, נחשבת ידיעה ברורה שסומכין עליה גם לחייב בדיני נפשות, דהוי כמו ראית עדים ממש", עיי"ש, וברוך שכיוונתי לדע' תו הגדולה כי ה"ה בנידון דידן.

והנה בשו"ת מנחת יצחק סימן ב אות ג יצא לרון נגד דעת המבי"ט מטעם שיש רוב עכ"ם נגד הסברא שזה שנאבד הוא שנמצא. אולם לדעתי בנידון דידן, כאשר נמצאה גופה או חלקיה בין שברי המטוס, האם יתכן לחשוש שגופה זאת היא מרובא דעלמא.

וגם דברי הנודע ביהודה אה"ע תק"ע סימן מו, שכתב: וגם דברי המבי"ט ודברי השב יעקב לאו דסמכא נינהו, והא בכל דרך שיירות מצויות, וא"כ אין ספק שהלכו בדרך זה הרבה בני אדם, ולמה נימא על ההרוג שנמצא שהוא פלוני ולא אדם אחר שג"כ היה בדרך זה, ואם אין אנו יודעים מי הוא האחר שהלך בדרך זה, אבל עכ"פ אנו יודעים שהיו גם אחרים כאן, שהרי דרך מפולש למהלך רבים הוא, עכ"ל, אין בהם כדי לערער את דעתו של המבי"ט בגידון דידן, כי אף את"ל שמקום המטוס הוא דרך רבים — ובמיוחד בתנאי מלחמה כאשר יחידות עוברות ושובות — כמה מוזר הוא להניח שגופה שנמצאה בין שברי מטוס היא גופה של אחר שעבר, ואף נהרג

לטייס שנפל ונמלט להתקשר בעת מלחמה ובשטח אויב וכדומה.

אכן נראה שלאמתו של דבר אין הדבר כן, וזה מכמה טעמים:

1. אם היה חי היה הטייס מתקשר דרך המכשיר המיוחד שלו שהוא חלק מצידו האישי ונמצא צמוד לגופו (ראה הפרק על ידיעות כלליות).

2. גם אם במקרה המכשיר הזה נשבר או התקלקל, אחרי שוך הקרבות ישנה חקירה מדוקדקת לגבי אנשים שנשבו וזה על ידי החלפת רשימות שבויים, חקירת הצלב האדום הבין לאומי, מודיעין ועוד.

3. גם אם לא נשבה הטייס, בתנאים של היום לא יתכן שהצליח להסתיר את עצמו אחרי נפילה בקרב (אף אם יצא שלם בדרך נס) יותר מימים ספורים בלבד. כי הלחימה התקיימה בשטח מדברי, שם אין מים ואין מזון, אין מחסה ואין מסתור, ובזדאי היה מוסר את עצמו לאויב. אם הם אינם מפרסמים עליו כשבוי הרי זה סימן מובהק שאיננו בחיים.

4. אם נפל בשטח מאוכלס ישנם רגלים לדבר שהיה נהרג על ידי התושבים או שהיה נשבה וכנ"ל.

מכל הנ"ל נראה שלפחות כסניף להיתר קיימת בנידון דידן גם האומדנא של ר"א מורדון.

באותה תשובה דן הרב במקרה שהיתה לפנינו עדות על עצם העובדה, שאז למרות החומרה של מים שאין להם סוף היה נפתח לפנינו ההיתר שכבר האריכו בו האחרונים להתיר על יסוד תרי רובי.

א. רוב הנופלים במים שאין להם סוף, ושהו עליהם כדי שתצא נפשם (על שיעור זה ראה להלן), אינם עולים.

ב. רוב הנופלים באופן דומה לזה נהרגים גם בנפילה.

כשני ק"מ ממקום הנפילה. הכביש שממנו נתגלגלה המכונית גבוה הרבה מהנהר. יש להניח שהמכונית נטעה במהירות רבה ושנפלה נפילה עצומה, שכן כדרכה התנקשה בעמוד מוצק נואד שנעקר ממקומו ונהרס כליל מעוצם ההתנקשות. רק שברי השלד והגלגלים נמצאו והם מוכיחים שזו המכונית המושכרת הנ"ל.

הגופות לא נמצאו ולדעת המשטרה נשטפו על ידי זרם הנהר המהיר המשתפך לנהר שני.

ציטטתי את השאלה במלואה כי ממנה בולטים יסודות רבים הנוגעים לבעיה שלנו, כמבואר למעין.

למרות שלא נמצאו שרידי גופה בכלל התיר הרב בצרפו שלשה יסודות:

1. זיהוי המכונית (ולא חשש לגניבה וכדומה).

2. מאופן ההתנקשות יש לומר שבודאי נהרגו (וזה בלי להוכיח שאכן היו האנשים הללו בתוך המכונית בעת האסון).

3. אומדנת ר"א מורדון שהתחזקה פי אלף בימינו כאשר קיימים אפשרויות בלתי מוגבלות לתקשורת ונדומה, ושלח, כך מוכיח הרב שם ובעוד תשובות, יסכימו גם אלו אשר חלקו על הרב מורדון בשעתו.

אם נדון על המקרים שלנו לאור תשובת הרב, נראה שיסודות הניתר ברורים יותר בנידון דידן, א. ישנה זיהוי מוחלט של המטוס. ב. ידוע בודאות שהטייס היה במטוס בעת האסון. ג. נמצאה גופה בין השברים (וממנה ניתן לצרף סימנים אמצעיים ואפילו מובהקים לפרקים). ד. במקרה שלנו ודאי רובם למיתה.

לכאורה חסרה כאן האומדנא של ר"א מורדון שבה תומך הרב את עיקר יסודות היתרו, כי קשה לומר שישנן אפשרויות

בדברים שדרכם להשאיל, ויש מוסיפים גם באיש שדרכו להשאיל. לדעת אלו החולקים על דעת השולחן ערוך וסוברים שאין חוששין לשאלה יש לסמוך על צירופי סימנים אמצעיים אולם רבו הדעות (חלק מהן מובאות שם בפתחי תשובה) שאין להקל נגד דעת השולחן ערוך אלא כאשר האשה כבר יצאה מחשש איסור תורה (כגון מים שאין להם סוף ושהה כדי שתצא נפשו, ואופנים אחרים כמבואר), או בצירוף אומדנות נוספות. גם לדעת הסומכים על סימנים ומצרפים אותם יש מחלוקת בין הפוסקים באם מצטרפים סימני כליו עם סימנים שבגופו אם לאו (ראה באר היטב אות עח). ועיין בערוך השולחן סעיף קעב שלדעת גדולי האחרונים בסופו של דבר תלוי הענין בראיית חכמי הדור.

דעת הרמ"א בסעיף כד — „שאפילו ק' סימנים שאינם מובהקים אינם כלום ואפילו להצטרף לשאר אומדנות המוכיחות אינו בלום” — היינו דוקא בסימנים גרוי עים כדעת הבית שמואל שם אות עג, ועיין בערוך השולחן שם סעיף קעב.

למעשה האחרונים מצרפים שני סימנים בינוניים, וכמו שכתב העין יצחק סימן כ אות יב „דיש לו הרבה הוכחות דמצרפים שני סימנים בינוניים”. ורבנן של ישראל בעל החתם סופר הניח נר לרגלי הפוסקים בקבעו (סימן נו) דהלכה רווחת בישראל דסימנים מצטרפים להיות סימן מובהק עכ"ל.

מעתה נדון בעיקרי הסימנים הנוגעים לענינו. כאלו ישנם גם בגופו גם בבגדיו גם בכליו, אולם עיקרם שלושה — אחד בכל תחום.

עיקר האפשרות לזהות את הגופה עצמה היא במרשם השיניים. כל טייס עובר בדיקות שיניים תכופות וכל שינוי במצב

ארוך, קצר, לבן, אדום — שכאלו מצויים לרוב ואינם נחשבים כסימני זיהוי בגלל.

ב. סימנים בינוניים (אמצעיים) והם סימנים שאינם מצויים ברוב בני אדם, אולם אינם כה מיוחדים עד שלא ימצאו באתר מאלף.

ג. סימנים מובהקים — סימנים זרים מיוחדים עד שלא ימצאו רק אחד מאלף (בית שמואל אות עב).

ישנה מחלוקת גדולה בין הפוסקים אם להלכה סימנים דאורייתא און דרבנן. עיקר המחלוקת תלויה בבטחון החזרת אבידה בסימנים. אם נאמר שהחזרת אבידה על ידי הסימנים שמחזירים בהם אבידה היא מה"ת, מועילים סימנים גם באיסור אשת איש. ואם מחזירים אבידה בסימנים רק בגלל תקנת חכמים, אין סימנים מועילים באשת איש, והדברים עתיקים ורבו הדעות. דעת רש"י בגיטין כו ע"ב שסימן מובהק ממש מועיל מה"ת דאין לך עדות ברורה מזה, ויש חולקים (ראה שיטה מקובצת לב"מ דף כח) וסוברים שסמכו זוז"ל על סימנים בעדות אשה רק משום תקנת עג"נ ות. על כל פנים הוא ספיקא דדינא.

דעת השולחן ערוך סימן יז טע"ף כד הוא: מצאוהו הרוג או מת אנו פדחתו וחוטמו ופרצוף פניו קיימים והכירוהו בהם שהוא פלוני מעידין עליו, ואם נישל אחד מאלו אף על פי שיש להם סימנים מובהקים ביותר בכליו אינם כלום דחיישינן לשאלה, ואפילו היו להם סימנים בגופו ואפילו שומא אין מעידין עליו, אבל היו להם בגופו סימנים מובהקים ביותר מעידין עליו עכ"ל.

והנה במה שכתב דחיישינן לשאלה רבו החולקים, עיין פתחי תשובה אות צה באריכות, וגם לדעת רוב אלו הפוסקים המסכימים דחיישינן לשאלה היינו רק

לפי זה במקרה שלנו, אם נפל המטוס לים ישנם אותם התרי רובי. במקרה שנפל ביבשה ישנו הרוב שרוב הנופלים באופן זה נהרגים וישנה גם כן האומדנא דמוכח שאכן זהו הטייס, וממ"נ לדעת אלו הסוברים שאומדנא הוא כרוב יש כאן תרי רובי, ולדעת אלו הסוברים שהיכא דאיכא רוב אף בלא האומדנא סומכים על האומדנא גם לכתחילה, האשה מותרת (ובמיוחד לדעת הבית יצחק תשובות סי' פד הסובר שאומדנא עדיפא מרובא).

וגם לדעת הגאון מקוונה ז"ל (מובאה בהיכל יצחק שם) הסובר שסומכים על תרי רובי רק כאשר חלים בבת אחת, הרי כאן הרוב והאומדנא חלים בבת אחת.

ואף לדעת העין יצחק סימן ב ענף א אות ב שהיתה תרי רובי הוא רק כאשר יצאנו מחשש דאורייתא, במקרה שלנו י"ל שע"י דעת המבי"ט המבואר לעיל יצאנו מידי חשש דאורייתא, ישנו רוב אחד של רובם למיתה באופן זה ויתכן גם לצרף סימנים אמצעיים לסימן מובהק, ואולי רוב וסימן מובהק ביחד יספיק, וכמו שמטיק בעל ערוך השולחן סימן יז אות קפג, שלמעשה אם האיסור אינו של תורה, כמו במים שאין להם סוף וכדומה שרובן למי"תה, הסכימו הרבה המפוסקים שיש לסמוך (אף!) על סימני בגדים.

ה.

#### זיהוי הגופה

בדרך כלל גופה שנמצאת בין שברי מטוס איננה שלימה. על פי רוב היא חרוכה ומדוסקת כך שאין אפשרות לזהותה לא על פי פרצוף הפנים והחוטם ולא על ידי טביעת עין בכל הגוף (שיטת ר"ת). כדי להגיע לידי זיהוי, מלבד האומדנות החזקות המוכיחות שאכן זהו גופת הטייס שידוע לנו שהיה במטוס, יש להיעזר באמצעים משניים וצירופי סימנים.

קיימים שלושה סוגי סימנים:

א. סימנים גרושים כלליים מאד, כגון



אחד אינו סימן מ"מ ב' או ג' במקום אחד בזה אחר זה לא שכיחי ובהדי צמצום מקום וגם מגין השיניים, עכ"פ יחשבו לסימן אמצעי עכ"ל, וכ"ש כאן שישנם כמה שינויים בשן אחד) נמצאים יחד.

ועוד, הוברר למעשה שרופא שיניים מומחה אשר טיפל בשיניים מסוימות תמיד מסוגל להכיר את עבודתו והוא יכול לומר בודאות אחרי בדיקת הלסת שאכן אלו הן השיניים של פלוני שהוא טיפל בהן.

מכל הנ"ל יוצא שאפשר הסתמך על מרשם שיניים, בצירוף עדות מומחה, כסימן מובהק ביותר.

ואף כי לפעמים לא נמצאה הלסת עם השיניים מחוברת עם יתר חלקי הגופה, ואינה מחוברת לשאר עצמות הגוף, אין בכך כלום, כמבואר בתשובות רבי שלמה קלוגר סימן צו באריכות. ועל כל פנים במקרה כזה הוא סימן אמצעי ואפשר לצרפו לעוד סימן אמצעי כדי להפכו לסימן מובהק כאשר הוא מסיק שם בסוף התשובה (ועיין גם בפתחי תשובה סוף אות צח לגבי אברים ובגדים שאינם נמצאים בסמוד).

#### סימנים בבגדים

טייס לבוש תמיד בעת טיסה בסרבל טיסה. לרוב אף כי הגופה תרוכה נמצאים חלקי סרבל הטיסה דבוקים בה.

נראה שבנידון זה אף הבית יוסף החושש לשאלה ואינו מחשיב אפילו סימנים מוב"ה קיים בבגדים ובכלים, יודה, כי לא באנו על ידי הסרבל או שרידיו לזהות את הגופה אלא לומר שלפנינו מונחת גופה של טייס — ואילו הזיהוי נעשה בדרך אחרת, וזה כי סרבל טיסה הינו לבוש בלעדי לטייס ואינו ניתן להשאלה בשום פנים ואופן.

שינוי גרשם על מפת שיניים מודפסת קטנה, כך שקיים מיפוי מדויק של שינוי עם כל טיפול חסר או יותר, קטן וגדול, לגביהם ולגבי הלסתות עצמן. המרשם הזה הוא בעצם כמו טביעת אצבעות של השיניים וברור שאין מרשם אחד דומה למשנהו אפילו אחד בכמה אלפים — מלבד במקרה שהטייס לא עבר כל טיפול שיניים בחייו, דבר נדיר ביותר.

הבית שמואל אות עא מחשיב נקב מפולש בשן אחד כסימן מובהק, ובעל ערוך השולחן (סעיף קעג) תולק עליו "כיון שבומגנו הרבה שיניים נקובים בבני אדם". ועיין בפתחי תשובה אות קי מה שהביא מתשובת החתם סופר סימן פו. וראה באוצר הפוסקים כרך ה עמוד קס זהלאה הרבה תשובות בעניני שיניים וסימניהם, אולם כל התשובות הללו דנות בצורות חיצוניות שונות ולא כסימנים המיוחדים שבכל שן ושן לעצמו ובצירוף עם כל הלסתם, דבר הנעשה במרשם השיניים. על ידי המרשם נוצרים סימנים רבים מאד לגבי כל שן ושן, סימנים אשר מיקומם הוא מדויק ביותר לגבי כל שן שבלסת התחתון והעליון, וכבר כתב רבי שלמה קלוגר, תשובות אה"ע סימן פב, וז"ל: הגה בדין אם כמה סימנים אמצעים מצטרפין להיות סימן מובהק נחלקו הפוסקים, ול"נ להכריע בין ב' סימנים לג', דבב' סימנים כיון דבעלמא קי"ל בתרי זימני לא הוי חזקה הרי דאפשר להיות דרך הזדמנות ומקרה לומר דאתרמי כך לכך ת"ח בזה אין ראייה מהם לומר דהוי סימן מובהק, אבל בג' סימנים אמצעים כיון דקי"ל בג' זימני הוי חזקה ולא תלינן באיתרמי ממילא הם מצטרפין להיות סימן מובהק עכ"ל. כ"ש כאן שהרבה סימנים ואפילו לפעמים בשן אחד (ועל גרוע מזה כבר נאמר בתשובות כתב סופר סימן לא שלמרות שחסרון שן

בצירוף הפאסט (דרכון), אלא גם לדעת החולקים עליהם (ראה לדוגמא תשובות הרי"ם סימן א שחוכך לגבי "הועקיל קשור על כתפו" באם לחשבו עכ"פ כסימן אמצעי) דיסקיט עדיפה מכל.

הדיסקיט מיועדת מלכתחילה לזיהוי הגופה במקרה של נפילה במלחמה ועל כן אין כלל להעלות על הדעת השאלתה לאחר. ומצינו שהתירו בהרבה פחות מזה וכמו שכתוב אצל מהר"ש בחשובה חלק שביעי סימן קן וז"ל: אך נדבר מצד הטבעת, אם האשה מכרת אותה בטביעת עין או בסימן מובהק בודאי דהיה מועיל, חדא דטבעת כזו שהיא לסגולה חשיב כמו כלים דלא מושלי, ואף לשיטת הריטב"א והב"י דלמאן דאמר סימנים דרבנן חוששין לשאלה גם בכלים דלא מושלי, מ"מ היכי דכבר נסתלק החשש איסור תורה על ידי שנפל למים שאין להם סוף והכא חשיב שהה עד שתצא נפשו, א"כ בודאי דלא חיישינן לשאלה בכלים דלא מושלי, וגם לשיטת הנודע ביהודה היכא דנסתלק איסור תורה סמכינן אפוסקים דלא חיישינן לשאלה, ובפרט אם שהה דהדין אם ניסת לא תצא, בודאי דלא חיישינן לשאלה אף בסתם כלים ומכש"כ בכלים דלא מושלי עכ"ל. ואם כך הוא בסתם כלים ודאי שכך הוא לגבי דיסקיט זיהוי.

מכל הג"ל יוצא שכאשר קיימות אומדנות חזקות המוציאות את האשה מאיסור תורה אפשר בהחלט להסתמך על האמצעים הג"ל להתיר את האשה לכתחילה.

(לגבי סימנים בחלקי הגופה השונים, צלקות וכדומה, עיין בטורי זהב אות לא, פ"ת אות קג, קז ועוד, ערוך השולחן קע"ב קפג ובאוצר הפוסקים כרך ה לוח הסי" מגנים עמודים קמ"ד-קסג, ואיני רואה צורך להאריך בענין זה כעת).

ועוד, אם כי יתכן ברין מים שאין להם סוף לחשוש לשאלה על ידי החלפת בגדים, למרות שהדבר רחוק, כמבואר בפוסקים, בתנאים של מטוס פגוע אין להעלות חשש כזה על הדעת.

כאשר נמצאים ניירות אישיים בכיסו הסרבל בין כה וכה אין חשש לשאלה, כמבואר בפתחי תשובה אות צח ובענין השולחן סעיף קפו, ובודאי ובודאי כאשר נמצא אצלו הכרטיס המיוחד עליו רשומה אות הקריאה הבלעדית שלו, כי אם היה משאיל את זה לאחר היה מנותק מכל קשר אלחוט בעת הטיסה, מלבד שעל ידי השאלתו היה עובר על חוק בטחוני צבאי חמור מאד, ואין זה גרוע מדרכון שהחליטו הפוסקים לסמוך עליו, ואף לדעת הבית יוסף כאשר יצאה מאיסור תורה אין להחמיר (ראה פתחי תשובה אות קיה).

ועוד, אף כאשר הניירות לא נמצאים על הגופה ממש, או בתוך כיסי הסרבל, תלינן שמהגופה הזאת גפלו ונתפזרו, עיין בערוך השולחן סעיף קפו בשם רביים מהגדולים הסוברים שהכל תלוי לפי הנסיבות והמסתבר.

סימנים בכליו

כל טיים (כמו כל חייל אחר בצה"ל) ענוד סביב צוארו בדיסקיט זיהוי עליה חרוט שמו ושם משפחתו ומספרו האישי, כאשר נמצאת דיסקיט כזאת על הגופה או בסמוך לה (כי כאשר נשרפה הגופה הרי בע"כ הדיסקיט משתחררת מהצואר, ולפעמים נקרעה השרשרת עקב פגיעה או התפוצצות) יש לומר שלפנינו זיהוי מוחלט של הגופה, כי לא רק לדעת המהרי"ט סימן קלט שהתיר על ידי קמיע ענוד כי קמיע הוא מהדברים שאין משאילים, ולא רק לדעת הנוב"י מ"ת סימן מו שהתיר בנפוח

מודה היכא דידוע דכיסו אותו המים, יש לסמוך להקל ע"פ מבינים מומחים שידע עים לפי טבע האיש ההוא הנטבע אם יכול לחיות ערך חצי שעה כשהמים מכסים אותו עכ"ד".

ובתשובות עזרת כהן סימן כד ג"כ כתב „שדי בשעה קלה וכאומד דעתם של בני אדם, שאינו יכול לחיות“, וכן החליט בערוך השולחן סעיף רכג שכתב: והעיקר לדינא דאין שיעור לדבר וזהו כפי הראות וכן הסכימו כמה מהגדולים עכ"ל. וכן מצאתי בחוט המשולש סימן ו אות ה עיי"ש.

ובעזרת כהן שם הוסיף לבאר שאפילו לדעת הריב"ש „י"ל דע"כ לא אמר הוא ז"ל דשיעור כדי שתצא נפשו הוא זמן של שלש שעות אלא כדי להתיר לכתחילה במים שיש להם סוף, כדמבואר בדבריו שם בסימן תי"ו דעסיק לבאר ענין מים שיש להם סוף, והיינו שאז יוצא מכלל ספק לגמרי והוי כאילו ראוהו מת ממש. אבל במים שאין להם סוף, שאנו באים להתיר אם ניסת שלא תצא בזה י"ל דא"נ דשעה קלה כבר יצא מחזקת הים ונכנס בכלל רוב מתים מחמת טביעה. וי"ל דכ"ע מודים דדי באומד של בני אדם שרובם מתים עכ"ל“.

והנה מבואר דבמים שאין להם סוף לא סמכו חכמים על הרוב, כי אף שרובם למיתה — „כי אם הוא במים א"א שיחיה“ (בית שמואל אות צה), אסרו אותה להינשא לכתחילה, רק בדיעבד אם נישאת לא תצא כי על ידי הרוב כבר יצאה מחזקת אשת איש מה"ת אף אם לא שהה כדי שתצא נפשו (עיין בעין יצחק סימן ב ענף ג אות ט, ועוד), אף שיש מפקקים וסוברים שאולי באופן זה שלא שהה כדי שתצא נפשו אין כאן רוב למיתה (תשובות מהר"ש

ו.

### בנפל לים

בדיון מים שאין להם סוף רבו הדעות ורבו הבעיות ויראתי לצלול במים אדירים של גדולי הפוסקים בסוגיא זאת העמוקה והרחבה מני ים, אולם משום החשש לנפשותיהן העדינות של גשות גיבורינו קדושינו שלא תשהינה חלילה עד יציאת הנפש בכבלי עיגון חמורים, נשאתי עיני בתפילה לנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה שהוא יהי בעזרי. ולא עליך המלאכה לגמור וכו'. ובאתי רק לעורר ולא להכריע הלכה למעשה.

„נפל למים שיש להם סוף אשתו מותרת אם עמד שם זמן מה על שפת היאור כדי שתצא נפשו של הנטבע ולא עלה מן המים. ואם נפל למים שאין להם סוף אשתו אסורה.“

ומה נקרא מים שיש להם סוף שכל העומד על שפתו רואה כל גדות המים מארבע רוחות כמו בור או יאור קטן שרואה כל שפתי היאור ואם היה הנטבע עולה היה רואהו.

זמים שאין להם סוף נקראו כל הימים וכל הנהרות דכיון דמשכו למרחוק חיישינן שמא זרם המים השליכוהו למרחוק ויצא בשם או נכנס למחילה של דגים“ (ערוך השולחן סימן יז סעיף ריב).

שיעור עד שתצא נפשו הוא ג' שעות (ריב"ש סימן שעה), אולם המהרי"ט ח"ב סימן כו כתב דשיעור שתצא נפשו היינו שעה קלה. ובפתי תשובה אות קלד מביא בסוף דבריו שבתנאים מסיימים „סגי ברביעית שעה“ עיי"ש. ושם באות קמה מביא תשובת ר"ע איגר סימן קט שכתב „ומ"מ כיון דבלאו הכי המהרי"ט והרא"ם נקטו „שעה קלה“ וכיון די"ל דגם הריב"ש

נישאת לא תצא. ואף דלכתחילה בעינן ששהו עליו עד שת"ג, היינו מחומרא דרבנן דאחמור בא"א לענין לכתחילה, וכיון דמדרבנן הוא אית לן למיזל לקולא בשיעור יציאת הנפש (הוט המשולש סימן ז אות ח). ומשמע שר"ל שעל ידי טביעה ונפילה הוי תיכף יציאת הנפש והוי כאילו שהה שיעור רגיל של ת"ג, וכמו שאומר שם בסוף אות יג "והוי יציאת נפשו בזמן מועט".

ה. במקור ברוך סימן י בנידון שקשרו ידיו עם ריז"א (מין חבל) והשליכוהו לים, הביא דעות שגם בלא שהה יצאה מאיסור תורה, אולם רבו החולקים, דאז אוצר הפוסקים ס"ק רצב אות כ.

כאשר אין חשש לאיסור תורה הפוסקים התירו את האיסור דרבנן גם על ידי אומדנות וגם על ידי תרי רובי. ועוד כלל אחד חשוב לעניננו כאשר יבואר להלן, וזהו דעת הט"ז והבית שמואל ס"ק קה הסוברים דבספק אם נטבע במים שיש להם סוף או במים שאין להם סוף אולינן לקולא כמו כל ספק דרבנן.

והנה בנידון דידן עלה בדעתי לומר דבר חדש, כי הנה כלל גדול הוא דבמילתא דלא שביחא לא גזרו חז"ל. ומצאתי בשו"ת מהר"י בי רב (הובא באוצר הפוסקים ס"ק ר? א אות ח) שנשאל במי שהיו רגליו קשורות ללוח הספינה וכו' אם הוי כדון משאל"ס ואשתו אסורה, או דילמא כיון שהיו רגליו קשורות לא נכנס בתקנת משאל"ס ומותרת להינשא לכתחילה. והשיב דכיון דחומרת משאל"ס אינה אלא חומרא דרבנן בעלמא, שהרי בשאר מקומות הקילו משום תקנת עגונות ולא התמירו במשאל"ס אלא מהני עובדי דר"ג זר"ע, לפי זה אין לנו כח לאסור לכתחילה אלא דומיא דהני עובדי, אבל אם יש עכבת

ח"א סימן עס וח"ב סימן סד) ומטעמים אחרים.

והפוסקים הביאו עוד אופנים שעל ידם יצאה האשה מחזקת אשת איש:

א. נפל למים שאין להם סוף ושהה עליו עד שתצא נפשו, ובטביעה גמורה גם הרמב"ן מודה כיון דהוי תרתי לריעותא — ראה תשובות מנחת יצחק חלק שני סימן פט אות ב.

ב. בתשובות רע"א סימן קט בנטבע באמצע המים רחוק מן היבשה בענין דבתוך שיעור כדי שהצא נפשו אי אפשר לו לעלות ליבשה, ובכהאי גוונא הוי ממילא כמי ששהה עד שתצא נפשו ויצאה מחשש דאורייתא. ועיין בעין יצחק סימן א ענף א אות ג שהביא ראיה לשיטה זו ובכמה מתשובותיו שם תומך יסודות היתרו עליה.

ובדומה לזה עיין בעזאריית נתן סימן ז סעיף יב הסובר ג"כ שאם בלב ים נשברה הספינה אף אם לא שהה עד כדי שתצא נפשו רק (בהתאם לדעת הבית שמואל סוף סימן יג, אות רמז), "דראינו שנשברה הספינה" יצאה מחזקת א"א.

ג. במנחת יצחק הביא מתשו' התשב"ץ ח"א סימן פ, ומתשובות צור יעקב (מהגאון מפרובול) סימן כג, דבהיה במלחמה ונאבד זכרו ואיכא אומדנות המוכיחות דמת, מו"ת תרת מדאורייתא דהוי 'כמים שאין להם סוף' — ויוצא ברור שלדעתם אומדנות המוכיחות מועילות להוציא את האשה מידי חזקת א"א גם במים שאין להם סוף.

מאידך גיסא נראה דאם במקרה וישנן אומדנות כאלה, שהה כדי שתצא נפשו, או האומדנות מתירות לכתחילה להינשא וכמבואר בחוט המשולש סימן ז.

ד. על ידי טביעה בזירוף עם נפילה ממקום גבוה (לפחות ב' קומות) כבר נפקא מאיסורא דאורייתא, ובכה"ג נראה דאם

תקנת חכמים ממקומה, אולם גוף הגזירה הוא רק באופן שהאירוע שכיח ולא כאשר אין האירוע שכיח, וע"כ בנידון דידן שנפילת מטוס בתוך הים בהחלט לא שכיח \* י"ל שלא גזרו.

על כל פנים אולי ניתן להחשיב סברא זאת כסניף להתירא בשני המקרים העומ-דים לפנינו.

המקרה הראשון: כאשר המטוס נכנס לים ולא נראתה גטישה וחיפושים מדוק-דקים באיזור העלו חרס.

הנה ברור שלפי השיטות שכבר צייטנו יצאנו מחשש איסור דאורייתא במקרה זה, כי יש כאן רוב למיתה, רחוק מן היבשה, ושהה עד שת"ג. ואף לדעות המחמירות בשיעור שהה עד כדי שת"ג, כי החיפוש נערך למשך שעות ארוכות ואף כמשך ימים מספר באופן רצוף.

גם לדעת אלה המתירים במשאל"ס בתרי רובי, יש כאן תרי רובי:

(א) שרוב הנופלים במשאל"ס ושהו עליהם כדי שת"ג אינם עולים.

(ב) רוב הנופלים (ובמקרה זה י"ל "כל" הנופלים) באופן דומה לזה נהרגים בנפילה.

וכאן התרי רובי גם חלים בבת אחת כמבוארומכוסה א"כ המקרה גם לדעת הרב מקובנה שציטטנו לעיל.

כפי שהוסבר לעיל גם במקרה זה שידך, לפחות כסניף להתירא, האומדנא של ר"א מוודון, כי הטייס לא התקשר במכשיר

(\*) בוקתי את מספר התאונות האוויריות בכל העולם ממטוסים מסחריים באחת עשרה שנים האחרונות ומצאתי שמעל הים היו רק עשרים יאחת תאונות. באותו פרק זמן היו יותר ממאהים תאונות מעל ליבשה.

בחיל האויר, למרות תנאי מלחמה קשים, ואלפי טיסות מעל לים, נפלו כאותו מספר בדיוק בתוך הים מכל סיבה שהיא במשך אותה תקופה.

אחרת להצלת הנטבע שאפילו יודמן לו דף לא יוכל להינצל, אין לנו כח לאסור ולהוסיף על תקנת חכמים. ובנ"ד צריך שיזמין לו ה' אופן שיתירו לו שתי רגליו ושיודמן לו דף, זה לא שמענו, ומילתא דלא שכיחא כמעט כלל לא תקנו חכמים כו' עכ"ל.

ומצאנו שהאחרונים דקדקו היטב בלשון תו"ל במגמה לומר שאין לנו להוסיף איסור מדעתנו בענין שאינו דומה ממש לאופן גזירתם. כגון בתשובות הב"ח סימן עט וקד "שמי שנפל לתוך המים תחת הקרח... ותו"ל דברו מסתם מים שאין להם סוף ולא מנפל לתחת הקרח. י"ל שזה אינו נופל בגזירת משאל"ס ואין לנו להוסיף איסור מדעתנו".

וידוע היטב שיטת המבי"ט, הוכאה בעין יצחק סימן א ענף ג אות ה, לחלק בין נפל למים שאין להם סוף ובין באו המים אל החדר שבספינה, שזה אינו נקרא מים משאל"ס. ואף שהבי"ט חולק על המבי"ט, מסיק שם העין יצחק באות ט "מ"מ אין להזניה לדברי המבי"ט כיון דיצאנו מתשש דאורייתא, וידוע דבדרבנן שומעין להקל בספק פלוגתא" עכ"ל.

הנה חזינו שכיון שתו"ל לא כללו בפירוש נפל מתחת לקרח או באו עליו המים בדבריהם הוציאו את המקרים הללו מכלל הגזירה, וכ"ש במילתא דלא שכיחא.

ואף שחלקו הרבה פוסקים על הב"ח ועל המבי"ט, י"ל שחלקו רק מפאת שהחשיבו את שני הנידונים הללו כמים משאל"ס וכמילתא דשכיחא, ואולם במילתא דלא שכיחא כלל יודו דלא גזרו.

ואין לומר הרי חזינן דמשאל"ס גופא למרות שהוא מילתא דלא שכיחא גזרו שלא תינשא לכתחילה — כי זהו עצם הגזירה, ועל ידי טענה זאת אתה עוקר

בראשו (כי ראשו הולמת בדופני התא),  
עלול לשובר את מפרקתו ומאבד הכרה.

המטוס הוא מתכתי וזקוק מיד כמו  
אבן. גם כאשר הוא מתפרק, הפירוק הוא  
כמעט תמיד מאחורי תא הטייס והחלקים  
שוקעים מיד.

כתוצאה מכל הנ"ל הרי ברור הוא  
שהטייס הוא לפחות ספק טריפה מצד  
עצם הנפילה (כשיטת הדבר שמואל שהפרי  
מגדים בסימן קי כתב בשמו שנפולה אינה  
אלא ספק טריפה), וכיון שיצאה כבר מאי"  
סור תורה (כמבואר) הוי ספק דרבנן  
ולקולא.

דף להצלה אין כאן גם אם איך שהוא  
היה חי, כי חלקי המטוס שוקעים, והיות  
והוא סתום בתאו אין חשש למחילה של  
דגים. אף אם השתחרר מן התא מצבו הפיזי  
הוא כזה השולל ממנו אפשרות כניסה  
למחילה, ועכ"פ הוי ספק דרבנן ולקולא.

עוד נראה להתיר בנידון זה מיסוד הדין  
של מים שאין להם סוף. כי הרי גם טייסי  
המבנה הנמצאים שם בעת האירוע, בודקים  
את השטת, גם הליקופטרים המונקים מיד  
למקום בודקים את האיזור בסריקות קפ"  
דניות ועל כגון דא כתב הרב קוק זצ"ל  
בעזרת כהן סימן כד — "והנה מה ששיטו  
על פני הים במקום הטביעה (של הספינה)  
בסירות הקטנות במשך שעה ויותר,  
שבמשך הזמן שלחו הספנים אניות קטנות  
לחפש הנטבעים, ומסתמא חפשו בכל  
הסביבה, והוי דומיא למה שכ' בתשובות  
פנים מאירות סימן מה, שכשרץ אחד על  
שפת הנהר הוי כמים שיש להם סוף, שהרי  
ראה שלא יצאו חוץ למים כלל, וכמו שכתב  
בפמ"א, שאי אפשר לשוט כ"כ מהר כמו  
שרץ אדם על שפת הנהר. ה"ג אי אפשר  
שישוט במים כ"כ מהר כמו ששטים הסי"  
רות הקלות עם המלחים חובלי הים ע"ג

הקשר האישי שלו, עוד טעמים המבוארים  
שם.

כסניפים נוספים להיתר יתכן לצרף את  
דעת המבי"ט שבכלל אין גזירת משאל"ס  
כאשר המים באים אליו — ובמקרה זה  
שהטייס קשור בתאו הוא נטבע על ידי  
המים שנכנסו שמה.

וגם לדעת המהר"י בי רב הסובר  
שבמקרה שאדם קשור נטבע הוי מילתא  
דלא שכיחא ובכלל לא גזרו בנידון כגון  
זה (ולמעשה הסכים בבנימין זאב סימן כא  
לדעה זו עיי"ש), יש כאן היתר לכתחילה,  
ומה גם לדעתנו שכל המקרה הוא בגדר  
מילתא דלא שכיחא אף אם הגליח בדרך  
פלא לשחרר את עצמו מקשריו ומתאו.

מצטברים איפוא די והותר צדדים  
להתיר את האשה לכתחילה, אולם נראה  
שיש לדון בעוד שני צדדים חוקים להתירה  
במקרים אלו.

יש לדעת כי כאשר טייס נכנס לים אופן  
הנפילה עצמה עלולה להורגו או ליטול  
ממנו כושר כל תנועה שהיא.

א. אם נפגע המטוס באויר כתוצאה  
מפעלות אויב, והרי זוהי הסיבה העיקרית  
להפלת המטוס, גם הוא עצמו עלול להיות  
פצוע — קל או קשה.

ב. הלחץ מפגיעה במים דרך צלילה  
(לפי הודעות מומחים) עלולה לשובר את  
מפרקתו — כי הראש הוא החלק היחיד  
בגוף שאינו קשור לכסא הטייס, וגם את  
כתפיו.

ג. כאשר המטוס נפגע באויר, או קורה  
תקלה תכנית, ומאבד כתוצאה מכך כושר  
שיווי משקל טיסה (עושה "פליקים" בז'רגון  
של החיל), הלחץ שנוצר על גופת הטייס  
נוטל ממנו כל אפשרות של תנועה בידינו.  
תוך ה"פליקים" בדרך צלילתו באויר ועוד  
לפני פגיעה במים, הוא מקבל מכות חזקות

לחבטה, למרות שאם היה פצוע יתכן בכל מקרה חבטה חזקה בהגיעו למים — אולם אין הדבר כן, כי לולא שהיה פצוע היה מנפח את סירת ההצלה שלו ונכנס בו. יש כאן האומדנא של ר"א מורדון היות ולא התקשר דרך המכשיר הקשר האישי שלו, וישנה גם הדעה שבכלל נחשבת נטישה כזאת כנפילה במים שיש להם סוף (כמבואר לעיל), ואף לדעת החולקים על סברא זאת (אם יש כאלה) נראה להתירה לכתחילה, כי על ידי המחלוקת הוי ספיקא דדינא וממילא במציאות, וגם לדעת הט"ז גם לדעת הבית שמואל אם יש ספק אם נטבע במים שיש להם סוף או במים שאין להם סוף אזלינן לקולא כמו כל ספק דרבנן.

נותר החשש של מחילה של דגים, אמנם שוב אם נחשב המקרה כנפילה במים שיש להם סוף אין כאן הגזירה של מחילה של דגים, כי חז"ל חששו למחילה רק במים שאל"ס ולא במים שיש להם סוף (עזרת כהן שם), ועכ"פ הוי רק ספיקא דרבנן ולקולא.

מה גם שיש לצרף את הסברא שכל גזירת מים שאין להם סוף לא שייך למקרה היות והמקרה איננו שכזה, כאשר הצענו לעיל.

המים, וז"ל דכה"ג הוי במים שיש להם סוף עכ"ל.

וכל שכן בנידון דידן שההליקופטרים סורקים שטח נרחב מאד סביב נקודת הטביעה ואי אפשר לאדם להגיע כ"כ מהר כמותם ולא לעבור בשיוט את השטח שהם סורקים. ואם הגבול של מים שיש להם סוף הינו שעומד ורואה כל גדות המים שאינו יכול הנטבע לעלות בלעדי שיראה אותו הרואה, ודאי שמקרה שלנו שנסקר שטח מעבר יכולת האדם השט לשוט אבל הוא בטווח ראיית המחפשים וכמו שמסיים שם הרב זצ"ל "וה"ג לא הויא טביעה במים שהיקף הראיה מסביב לשטח של אפשרות השיטה בכדי שת"נ, בכלל גזירת מים שאין להם סוף".

המקרה השני הוא כאשר נראה צונח ולא מצאנו גופה, או שלא נראה צונח אלא שמצאנו מצנח או סירה על פני השטח המצביעים על צניחה אבל אין גופה.

בנידון זה גם כן אין חשש לאיסור תורה, כי הנטישה היתה בלב ים (שיטת רע"א, וגם של השארית נתן כי על פי רוב רואים את הפגיעה במטוס והוי ממש כראה ספינה שנשברה בלב ים), ועל ידי החיפושים והסריקות יש כאן שהיה עד שתצא נפשו. לכאורה אין, בגלל המצנח, חשש רציני

## טביעת אצבעות כסימן מובהק לקביעת מות בפסיקה הרבנית

גד נבון

שמעון ארנסט אגרי וקרני שבת בשרא  
אונגוס x אל אגרי

אחרי מלחמת יום הכיפורים, לאור התחקירים שנעשו ולאחר בדיקות יסודיות וקיום דיונים במסגרות שונות, נתקבלה ההחלטה להנהיג חובת מסירה של טביעת אצבעות לכל חייל בצה"ל. דבר זה כבר נהוג בצבאות רבים בעולם ומטרתו העיקרית לעזור בזיהוים של חיילים במקרי אסונות כגון: אובדן זכרון כתוצאה ממלחמה, או זיהוי גוויות שנפגעו בשדות הקרב כאשר מתקשים בזיהוין.

להחלטה זו, לקבל את טביעת האצבעות בצבאות העולם כאמצעי זיהוי, קדמו מחקרים מקיפים במשך דורות רבים. יש החושבים שטביעת אצבעות היתה מוכרת עוד בתקופות קדומות בעולם. הדעה המקובלת בעולם המדעי היא שאין טביעת אצבעות של אחד דומה לשל השני ומתוך נסיון של מאות מליונים הוכח שטביעת האצבעות שונה ונפרדת לחלוטין בכל בני האדם. המדענים טוענים שהחריטות של האצבעות בעור מתהוות בצורתן כשהעובר מגיע לחודש החמישי ומאז נשארים תווי האצבעות ללא שנוי מהלידה וגם לאחר המוות לא יחול בהם שנוי כלשהו עד להתפוררות המוחלטת של העור.

מעמדו של מומחה ל"דאקטילוסקופיה" בהשוואה למעמדם ההלכתי של שאר מומחים ואומנים

המדענים יצרו דפוסים למדע זה ונכתבה ספרות רבה על ה"דאקטילוס-קופיה" וה"דרמטוגליפיה". השאלה העומדת לפנינו היא האם מבחינה הלכתית תוכרנה טביעות האצבעות כסימן מובהק שאפשר לסמוך עליו בזיהוי הלכתי. שבאמצעותו אפשר לקבוע מותו של אדם? והאם ההלכה מכירה בכלל במס-קנתם של המדענים שאכן אין אפשרות למצוא טביעת אצבעות דומה בשני בני אדם מאחר וזה טבע טבוע באדם מיום יצירתו ועד להתפוררותו המוחלטת? להגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טבוע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו".<sup>3</sup>



פולם הקדישויות באמצעי הזיהוי ומקומה של טביעת האצבעות בו  
 לפי שנגש לבירור מעמדן בהלכה של טביעות האצבעות, עלינו להזכיר  
 שני דברים: א. שהעדיפות בזיהוי המת הינה לזיהוי הנעשה ע"י הכרה של  
 טביעת עין והזיהוי הזה הוא הזיהוי המעולה, שאין מי שיחלוק עליו כשהוא  
 נצפה מתוך היכרות של המזוהה והמזוהה. ב. הזיהוי השני הוא שמוזהים ע"י  
 הסימנים המובהקים כפי שהוגדרו ע"י הפוסקים והם הסימנים שאין אפשרות  
 למצוא אותם אצל אדם אחר, כלומר שאין למצוא דוגמת אותם הסימנים  
 אפילו אחד מאלף. סימנים שכאלה נחשבים לסימנים שעל פיהם מתירים  
 אפילו דברים מן התורה ומסתמכים עליהם בכל מקום ובכל דיון וכוחם  
 ככתובים בתורה, כמו נקב בצד אות פלונית בגט" וכל הדוגמאות שניתנו.  
 במקרה הגדון עלינו לברר ראשית: מה גישתנו לענין? האם נוכל לשייך את  
 טביעות האצבעות לסוג של טביעות עין ואז כוח זיהויים יהיה שווה לזיהוי של  
 הכרת האדם וזיהוי על ידי טביעת עין, או שמא אין כאן טביעות עין, הואיל  
 ואין אנחנו מזהים ישירות את התווים החרוטים בעור האצבעות בטביעת  
 עין ישירה. וממילא אין להגדירן כהכרה בטביעת עין. אך גם לפי האפשרות  
 השניה, נצטרך לברר אם טביעות האצבעות עומדות במבחן של הסימנים  
 המובהקים כפי שהגדרנו אותם, או שמא נוכל בכלל להגדירן כסימנים ואז  
 נצטרך לחפש הגדרה הלכתית אחרת, אם היא בכלל קיימת.

על הגמרא מגדיר בדיוק מה היא הכרה של טביעות עין. ובמסכת חולין פרק  
 גיד הנשה<sup>15</sup> אומרת הגמרא, "רב נתן בר אבוי איתבד ליה קיבורא דתכלתא.  
 אתא לקמא דרב חסדא, אמר ליה: אית לך סימנא בגויה? אמר ליה: לא.  
 אית לך טביעות צינא בגויה? אמר ליה: אין. אם כן זיל שקול". רש"י מפרש  
 במילת תכלתא, "צריך להכירה שלא תתחלף בקלא אילן". מכאן רואים אנו  
 את ההגדרה של טביעות עין — דהיינו: חייב האדם לבחון בוודאות את החפץ  
 או את האדם, וגם אם לפניו צבע הדומה וכמעט וזהה לשל השני, כמו "קלא  
 אילן" שהוא צבע הדומה לתכלת, ושפרט למומחים המכירים, שיש להם  
 טביעת עין חדה, אין יכולים להבחין בכך.

#### טביעת עין — עדיפה מן סימנים<sup>16</sup>

מדברי הגמרא ורש"י שציטטנו רואים שענין של טביעות עין הוא תופעה  
 ותפישה הנובעת מסינויים דקים ויחודים הוא יחוד הדורש מומחיות. ואם  
 האדם יתרגל להסתכלות באותו החפץ, יכול לזהות בצורה טבעית זאינטואיטית  
 הטבועה בו באדם. ככוח אותו הרגש והחוש הוודאים, בהכרה שהוא מכיר את  
 הדבר ואינו יכול לטעות בשום אופן, קבעו רבותינו שטביעת עין עדיפה  
 על הסימנים. כמו שמסכת הגמרא במסכת חולין, בהעמידה את הסימנים מול  
 טביעות עין גם לגבי תורת העונשים, באומרה<sup>16</sup>: "חדע דאילו אתו בתרי  
 ואמרי פלניא דהי סימניה והי סימניה קטלו נפשא, לא קטלינו ליה, ואילו  
 אמרי אית לן טביעות עין בגויה קטלינו ליה". רש"י מפרש, "שפלוני הרג

ההורג. יצא, שלמרות שיש להם סימנים באותו האדם, ואפילו אם הם סימנים מובהקים, אינם יכולים להביא אותו לדין על שרצח ולחייבו מיתה. אבל אם הכיר את ההורג בטביעות עין, מביאים אותו ומעידים עליו, ועל ידי העדות של הכרה בטביעות עין ממיתים את הרצח.

יצא מכל האמור שטביעת עין הינה צרוף של זכרון, הרגל, תחושה ותפישה, שבעורתם מכיר האדם את החפץ, כלי, או האדם, ומוזהה בדיוק את האדם או הדבר המוכר לו וחרוט בזכרונו ובהכרתו.

### בין טביעת עין לטביעת אצבעות

לאור האמור לא נוכל להגדיר את תווי האצבעות וחרטותיהן כדבר שאפשר להכיר בטביעת עין ממש הואיל ואין ביכולתה של העין ולא ביכולת החושים לקלוט את דמותם במבט ישיר ובלתי אמצעי, מבלי להיוקס לצילומי התווים והשוואתם ע"י מומחים. דבר שהוא לא בגדר טביעת עין ואינו מוכר לפי ההלכה כטביעת עין. רק דבר שיכול להיות מובחן הוא עצמו ע"י העין ויכולים להעיד עליו כעל דבר שמוכר וזוהה בטביעת עין שייכת בו טביעת עין. כמו המקרה של מסכת חולין וכדברי רש"י המפרש את הפשט של הכרת פנים במסכת בכורות, או לפי ההסבר של פרשת תולדות לגבי אברהם הוליד את יצחק, מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן: יצחק בן אברהם שהיה עדות יש שאברהם הוליד את יצחק. ואין טביעת עין בבחינת דימוי או סימן, אלא עדות על הכרת צורתו כהכרה מוחלטת ותפישה פנימית שכלית שבה מזהים האנשים את בן האדם או את החפץ ומעידים על הכרתו המוחלטת. וחכמינו קבעו שטביעת עין קיימת אצל כל אדם, ואין הבדל בין צורבא מדרבנן לעם הארץ בטביעת עין רק לגבי ממון בהחזרת אבידה.<sup>17</sup>

לא כן הדבר במה שנוגע לטביעות אצבעות ולמדע הדן בהן, שאין מזהים את התווים והחרטות בראיה פשוטה אלא משוים את צילומי התווים והחרטות שבעור לפי הרישומים של הצורה וההטבעה שהודפסו על טבליות או נייר בהעברת האצבע על גבי כרית והחתמתו על הנייר. והזיהוי נקבע ע"י שמשווים ובודקים במומחיות אם יש שוויון מוחלט ואין הבדלים בין טביעת האצבע הזו לבין טביעת האצבע האחרת וכתוצאה מכך קובעים שאכן שייכים הן לאותו האדם על ידי הסימנים המדויקים והקווים האופייניים לאותה האצבע

17. הטעם לכך מפורש ברש"י, שם, ד"ה, "להאי שמעתתא": ומאבידה לא ילפינו, דהתם משום חימוד הממון חיישינן דלמא משקר, דאמר מר (מכות דף כ"ג, ע"ב): גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להם ומחמתן.

ורק לה. כאמור, דבר זה מתאפשר רק על ידי בדיקה של מומחה הקובע את הזהות ולא בצורה של הכרה ולא בצורה של תפישה כמו בטביעת עין. ועוד דבר: כי בטביעת עין חייבים אנו להכיר את האדם קודם לכן ע"מ שנוכל לזהותו ואילו בטביעת אצבעות אין הכלל הזה חל והמומחים, הן המטפלים בזיהוי פלילי והן המקצוענים לגבי זיהויים אחרים, אינם צריכים לראות את האדם או את האצבע על מנת לקבוע את טביעת האצבעות. קביעתם נעשית אך ורק בהבחנה ובבדיקת צילומי האצבעות. אין איפוא צל של ספק שאין אנחנו יכולים להגדיר את הנושא של טביעת אצבעות כטביעת עין.

טביעת האצבעות כמבחן דרישות הסימן המובהק

דרך הזיהוי של המומחים על-פי טביעת האצבעות מורכבת משלושה שלבים: א. הסתכלות בצילום תווי האצבעות. ב. השוואתם לצילומי תווי האצבעות של האדם שהם רוצים לזהות ושהיו ברשותם קודם לכן. ג. קביעת העובדה שהם זהים מכל הבחינות וללא צל של ספק לאותם הצילומים המוכרים להם. רק לאחר מכן מסיקים את המסקנה העובדתית לגבי זיהוי של בעל טביעת האצבעות. משקבענו שפעולות הזיהוי הללו אינן שייכות לסוג של טביעת עין, נבוא לחקור שני מישורים נוספים על-מנת לקבוע אם נשייך את טביעות האצבעות לסימן מובהק, מאחר ומבחינת הדיוק והצמצום של הפרטים טביעות האצבעות עונות על הדרישה שנקבעה — שהסימן מצוי רק אחד לאלף, כמו צלקת מתחת לעין עד לפה, או יבלת באצבע פלוגית (כפי שיטת הרשב"ש בסימן רל"ז ושיטתן של הרד"ך והב"ח בעניני היבלת וכן שיטת הרא"ם לגבי צורת הטבעת בראש שהיא שונה)<sup>18</sup>. יתר על כן, נוכל לקבוע בוודאות שטביעת האצבעות כסימן מובהק יתר מכל אלה, הואיל וכאמור אין למצוא אותן טביעות האצבעות באדם אחר, ואם כן ודאי שהן עונות בהחלט על קביעת הש"ס והפוסקים המתירים ע"י נקב בצד אות פלוגית. אי לכך בנדון שלנו שתווי האצבעות כולם מיוחדים וכל אצבע הינה בגדר של סימן מובהק, נעל אחת כמה וכמה שכשיש אצבעות רבות וכפות ידיים שבשום אופן תווייהן אינם משתנים וצורתם נשארת מיום הלידה ועד לאחרי המוות וגם לאחרי המוות נשארת אותה הצורה של התווים ואין לנו סימן יותר מובהק מזה.

גם לשיטת הגמרא במסכת בבא מציעא<sup>19</sup>, הכא בסימנין העשויים להשתנות לאחר מיתה", כלומר, שקיימת סברא לגבי סימנים מסויימים שהם משתנים,

מצומצם ומוגבל מקבלים אותה כסימן, על אחת כמה וכמה כאן בטביעות האצבעות, שהוכח בוודאות גמורה שלא יחול בהן כל שינוי מיום שנולד האדם, וגם אחרי מותו נשארים אותם התווים בדמותם ובתבניתם ואין סימן יותר מובהק מזה. גם הפוסקים<sup>20</sup> החולקים על הרד"ך רטונוו יאנוט שלטו על...

והיה שבו צימצום המקום לבד". ולגדון דידן טביעת האצבעות עולה על כל סימן מובהק אחר: א. שהתווים אינם משתנים בשום אופן ומיום לידתו ועד התפוררותו נשארו אותם תווי האצבעות בדמותם ובצלמם ולא יחול בהם שום שינוי לעולם. וגם מצד הצימצום הרי לכל אצבע תווים מיוחדים בצורה מיוחדת, ואם כן אין צמצום מקום יותר גדול מזה, ולכל הדעות יקרא סימן מובהק מצד הצמצום, לכך הפחות כמו נקב בצד אות פזונית, שאין אף אחד חולק על רב אשי בגדון ושההלכה נקבעה כמוהו.

מהימנותם של המעידים על טביעת האצבעות

הדבר שיש להסתפק בו כאן הוא מהימנותם של העדים המעידים על הסימנים הללו, דהיינו על דיוקן והתאמתן של צורות טביעת האצבעות. כשמדובר בעדים ישראליים כשרים, המעידין על תוצאות בדיקת סימני טביעות האצבעות, וודאי שאין שאלה שעדותם היא עדות. אבל גם כשיוצא מסמך המאשר את זיהוי טביעת אצבעות, וחותם עליו המומחה כמסמך רשמי, כערכאה, וודאי שנקבל את המסמך כתעודה מהימנה ומוזהה, וכמו שאנחנו מקבלים שטר של ערכאות אע"פ שחותמיהן עובדי כוכבים<sup>21</sup>. רק לגבי הגט אין מקבלים חתימתם, משום שאינם בר כריתות. אבל אם לא היה הטעם של כריתות, זה היה מתקבל משום דלא מרעי אנפשייהו.

אבל כל זה חייב להיות בכתב ובתעודה ערכאית רשמית כדברי הרא"ש<sup>22</sup>, דדווקא לחתום שקר לא מרעי נפשייהו וכל מילי דאיתעבד קמייהו לא מרעי נפשייהו. ובמיוחד כאן, שכל מומחיותם ומקצועם הוא בכך, וודאי שאם הם חותמים על מסמך הם נאמנים מאותם הטעמים שאמרנו. ואם הפוסקים קבלו זיהוי של הרוג לפי תמונתו מחיים, או אפילו השוואת תמונה של אדם שנמצא מת לתמונה של האדם שרוצים לזהותו, והכירו את הצילומים וזיהו אותם שהם צילומים של אותו האדם, על אף שקיימת אפשרות שהצלמים יכולים לשפר וליפות תמונה, ולעתים גם מבצעים בתמונות ריטוש, כלומר — שיכלול ותקון, בכל זאת לא חוששים שמא נטעה בהשוואת התמונות. ועוד זאת, הרי הצילום של האדם שהיה בחיים עשוי להיות שונה מהצילום שלאחר המוות, בכל זאת נתקבלה צורת הזיהוי על-פי תמונות אצל הפוסקים כצורת זיהוי שאפשר להסתמך עליה. וכבר הבאנו במקום אחר שהגאון הרב משולם ראטה זצ"ל התחשב בתמונה לענין עגונה, וכן הגאון הרב אורנשטיין זצ"ל מלבוב ועוד גאונים ויראים שכולם קבלו את התמונות כסימן שאפשר להסתמך עליו<sup>23</sup>. ואם מקבלים השוואה בין תמונה מחיים, שרוב בני הדם מתקשטים לכבודה, לתמונה שנעשית אחרי המוות, שהינה טבעית ללא סום יפויים כלשהם, ודאי שיש לקבל את הזיהוי על פי טביעת האצבעות שנעשה בצורה טבעית גם לפני החתמת האצבעות מחיים. שהרי בהדפסת צורת האצבעות נוהרים לוודא לפני נטילת טביעת האצבעות שאכן רחץ האדם שממנו לוקחים

כלשהוא בחריטות האצבעות. רק לאחר ניקוי יסודי מעיברים את האצבעות על גלגלת או כרית דיו ומדפיסים על כרטיס וכותבים את שם האדם. וכשמתגלית גופה שרוצים לזהות אותה ע"י טביעת אצבעות, שוב עושים אותו התהליך של הניקוי היסודי לפני ההדפסה. כך התמונה הצורתית של טביעות האצבעות היא יותר אמינה מאשר כל תמונה אחרת שאנו משווים. יתירה מזאת: בתמונות ובהשוואת כתבי יד וחתימות בני האדם קיימות אפשרויות של זיוף וככל שהמדע מתקדם כך אפשר לעשות תמונות תווים וחתימות מזויפות שאינן נראות כמוזיפות אלא ע"י מומחיות רבה ומכשירים מיוחדים שנוצרו לכך. לעומת זה לא נמצא עדיין שום מכשיר ומומחה כלשהוא שביכלתו לזייף טביעות אצבעות. וטביעת אצבעות אמינה במיוחד כשהיא נעשית ע"י גוף אחראי ולמטרת זיהוי, כמו אצלנו, שלכתחילה קבענו את החובה של הדפסת טביעת אצבעות בכרטיסו של כל חייל וחייל למטרת זיהוי. גם הכרטיסיות נשמרות שמירה קפדנית, ואין לשום אדם, שאינו מוסמך לכך, גישה לתיק האישי של החייל ולטביעת האצבעות הנמצאות בתיקו. גם במקרה הצורך, כשרוצים לזהות את טביעת האצבעות, נעשה הדבר ע"י מומחים מהימנים שנקבעו ע"י שלטונות הרפואה הצבאיים ומוסדות הרישום של צה"ל. לכן גם אם היה איזה צד שהוא של אפשרות לגרימת שינוי בטביעת אצבעות, במוסד צבאי הער לבעיה ואחראי, אין שום אפשרות לעשות זאת ולגרום שינוי או זיוף כלשהוא בטביעת האצבעות.

ב, גועם", ספר שני, הוצאת מכון תורה שלימה ירושלים תשי"ט, מובא מאמר מאת הרב שלמה פיישר תחת הכותרת: „טביעות אצבעות לאור ההלכה". מחבר המאמר סוקר את מהותן של טביעות האצבעות, מתייחס לבעיית מהימנותם של המומחים בשאלה זו, מביא תשובת הרב בורנשטיין<sup>24</sup> שהתייחס למהימנותה של תמונת המת וקובע שזיהוי תמונת המת ע"י מי שהכיר את הבעל בחייו הוא מסוג קיום השטרות המובא בחושן משפט סימן מו', ואילו השוואת תמונות מבלי שיכירו את האדם בחייו נקרא קיום של דומי. לבסוף הוא מסכם: טביעת אצבעות דינה כסימן מובהק, והואיל וטביעת אצבעות דינה כסימן מובהק, היא מועילה לכל הדברים שסימן מובהק מועיל, ואינה מועילה במה שאין סימן מובהק מועיל. והרי דיניו של סימן מובהק:



2. לענין שאר עונשי הגוף מסתבר שדינם כדיני נפשות.
3. לענין הוצאת ממון מחוקתו קיימת מחלוקת הפוסקים.
4. לענין איסורין והיתר עגונה הריהו מועיל.

כאמור, כשצה"ל קבע להנהיג את טביעת אצבעות לכל החיילים קבע מקום ריכוז לטביעות האצבעות כך שבכל מקרה נוכל למצוא את אותן טביעות האצבעות שאנחנו מעונינים בהן ללא טרחה כלשהי. גם הוצאו הוראות הקבע על אופן הדפסת טביעת אצבעות, המחייבות לנקות את האצבעות מכל לכלוך לפני הדפסתן, וכך עושים גם במקרה של מציאת גופה וכשרוצים להשוות את טביעות האצבעות, לפני שמדפיסים את אצבעות המת מנקים אותן יסודית, והדברים נעשים ע"י אנשים אחראים ומומחים לכך, ובמקרה של גופת מת, גם בנוכחות אנשי הרבנות הצבאית שהתמחו בכך. מכאן שאין כל חשש לזיוף ולטעות כלשהי ואין להשוואת טביעת אצבעות ולהשוואת תמונות של הפנים ולא כלום. כי כאמור בעניני תצלומי פנים יש חששות וספיקות, ואילו לגבי טביעות אצבעות אין צל ספק וחשש כלשהו. מכאן שלגבי חללי צה"ל יש לראות בטביעות אצבעות, לפי דעתי, סימנים מובהקים ביותר על כל הקשור בסימן המובהק המצומצם ביותר כמו נקב בצד אות פלוגית. ומה גם שבצה"ל נוסף לטביעת האצבעות ישנם עוד דברים שקבענו כמו דיסקיות, פנקסי זיהוי, ודברים אחרים שנקבעו בפקודות, אם כי טביעות אצבעות לחד, לפי דעתנו, יספיקו לזיהוי מוחלט בתור סימן מובהק.

#### טביעת האצבעות בספרי הפוסקים

ואם כי לא נכתב על טביעת האצבעות הרבה בפוסקים, מאחר והבעיה לא הובאה להכרעתם של הפוסקים מהדורות הקודמים או אפילו בתחילת הדור הזה, בכל זאת מצאתי מספר רבנים שהתייחסו לבעיה ביניהם הרב דב בורנשטיין, שהתייחס לשאלה בתשובתו שפורסמה בחוברת הפרדס, תמוז, תשי"ג. התשובה היא בענין אדם שהיה רגיל לסחור בכפר סמוך לעירו ובלילה היה חוזר לביתו, כשלא חזר ערב אחד כדרכו, התחילו לחפש אחריו וגילו בדרך המובילה מהכפר לעיר גווייה של אדם הרוג, ערום ופגיו מרוסקות. כך שלא יכלו לזהות מבחינת טביעת עין אם זהו האדם שמחפשים ואם זהו היהודי שלא חזר הביתה. המשטרה קבעה שטביעות האצבעות של הגווייה שנמצאה בדרך ושל היהודי המבוקש זהות לחלוטין. כך גם קבעו מומחים מקצועיים העוסקים בהשוואת טביעת אצבעות. הרב בורנשטיין סוקר את דעות המומחים ומצטט את ספרו של יוליוס גרנט (מדע בשביל הקטגוריה, לונדון 1941, דף 168) בו הוא מציין שבאנגליה נבדקו שש מאות אלף

טביעות אצבעות, בתוכן גם של תאומים, ולא נמצא מקרה שטביעות האצבעות של אדם אחד דומות לשל השני. הוא סוקר את בעיית אימון הרופאים ומהימנותם וכן מביא דעות השו"תים שדנו בבעיית השוואת התמונות ותפיסת ההלכה בנושא זה ודיעותיהם בענין קיום שטרות והשוואת כתבי יד. לאחר שניתח את דברי הפוסקים הדנים בהסתמכותם על קביעת הרופאים ומתי לקבלה כמסמך בעל תוקף, מבדיל בין מקום שאפשר לברר אח"כ, או באופן אחר, את נכונות הממצאים למקום שלא ניתן לברר, קובע הבחנה בין רופא ישראל לרופאים אחרים, בין המצב העובדתי בהווה לבין השלכות ההבחנה לעתיד וכן מבחין בין קביעת מחלה לריפוי מחלה. לבסוף הרב בורנשטיין בא לידי מסקנה שיש לקבל את טביעות האצבעות כסימן מובהק, ומאחר ויש כאן רגלים לדבר סומכין על טביעות אצבעות לזהות את האדם הנמצא הרוג בדרך המובילה מהכפר לעיר ע"י השוואת טביעות אצבעות שאכן הוא האדם שיצא מן העיר ולא חזר כדרכו.

לסיכום הדברים, לאור הבירור והמקורות שהבאנו ולאחר שסקרנו את שיטות הפוסקים בענייננו, אין צל של ספק שיש לקבל את טביעות האצבעות כסימן מובהק וכהוכחה חותכת לזיהוי הרוג. ואין חשש שמא המומחים יטעו ויעידו שטביעות האצבעות שוות רק משום שנדמה להם, הואיל והם בקיאים בכך אין חשש של „בדדמי“ ובמיוחד כשמצרפים לסימן המובהק הזה גם נסיבות שבהן נגרם המוות ויעברו שנים עשר חודש שהוא הזמן הנקבע כזמן „שאבד זכרו“, ודאי שאין מי שיפקפק בכך שאם נצרף את כל הדברים אל טביעת האצבעות, זה יקרא סימן מובהק שיכול לבוא בפני בית דין המטפל בנושא העגונות, ואם ישתכנעו שכל תהליך של טביעת האצבעות והשוואתה נעשה בהתאם למה שנקבע בחוקי הצבא והיה זה סימן מובהק, שעל ידו ניתן לקבוע זיהוי ומותו של אדם עם כל התוצאות וההשלכות המשתמעות מקביעה זו.